

Kommentar

Erik Schultz

Institut for Psykologi, Københavns Universitet

Empiri eller empirisme?

Peter Krøjgaards (PK) artikel er hovedsagelig fornøjelig og meget informativ at læse; men den vover samtidig at hævde et efter min mening ganske kontroversielt videnskabsteoretisk synspunkt.

Artiklen forekommer imponerende indsigtfuld i spædbarnsforskningens state-of-the-art og er desuden beriget med spændende redegørelser for PK's egen meget kreativt opbyggede og tænksomme forskning. Et af artiklens hovedrinder består i en påvisning af denne forskningstraditions muligheder for at gå ind som afgørende empirisk instans i løbende teoretiske almenpsykologiske diskussioner af den menneskelige kognition. Særlig flot står påvisningen af, at erfaringer fra voksne menneskers kognition kan forårsage teoretiske fejlopfattelser, hvis ikke empirisk kreative undersøgelser af umælende småbørns kognitive præstationer får lov til at opbygge vore opfattelser af kognitionens genese; både fylo- og ontogenetisk.

Disse lovord kan for mig at se være dækkende for hovedparten af artiklen. Jeg kunne sagtens udfolde den side af sagen meget mere udførligt; men det vil jeg imidlertid ikke. Det forholder sig nemlig sådan, at artiklen, i noget der næsten har karakter af små sidebemærkninger, vover sig ind i en videnskabsteoretisk position, som for mig at se for det første er ganske uholdbar og for det andet måske ligefrem ideologisk. Det er en position, der ofte har pådraget sig skældsordet "empirisme". Man kan også se, at det er disse sidebemærkninger, der i høj grad begrunder, at artiklen finder ind i den kontekst, som nærværende tidsskrift befinder sig i. Derfor vil resten og dermed hovedparten af min kommentar behandle den side af sagen.

Lad os først markere sagen. På side 45 hedder det: (mine kursiveringer):

"Ikke desto mindre synes der at være konsensus omkring det synspunkt, at uafklarede spørgsmål og problemstillinger skal søges *operationaliseret* i en sådan grad, at de kan undersøges *empirisk*, hvorved selv stærkt divergerende teoretiske synspunkter i det mindste i princippet kan mødes og strides på en fælles accepteret empirisk arena. Det er min påstand, at en sådan tilgang er langt mere frugtbar for psykologien som videnskab, end hvis uafklarede teoretiske spørgsmål fortsat hovedsagelig søges afklaret med teoretiske argumenter alene."

At teoretiske diskussioner skal føres med empirien som dømmende instans, kan der næppe herske uenighed om. Problema-

tisk er det imidlertid at hævde, at empirien udelukkende kan nås gennem operationalisering. Her kommer vi nemlig ind i en af de klassiske diskussioner om psykologiens væsen. Det sædvanlige modargument overfor artiklens synspunkt består i at hævde, at et krav om operationalisering ofte truer validiteten i forhold til den psykologiske substans. Et paradeeksempel på denne problematik er psykoanalysen. Forsøg på at lave operationaliserede forsøgsopstillinger med henblik på at afprøve psykoanalytiske teser ender efter manges mening i sære former for meningsløs forskning. Så fristes man til enten at friholde psykoanalytelitteraturen fra operationaliseringskravet eller til at afvise dens videnskabelige lødighed. (Om dette se for eksempel Eysencks standpunkt behandlet i Schultz 1972).

Nu er det imidlertid ikke psykoanalysen som almen psykologisk teoribastion artiklen sigter til. Det er snarere den almenpsykologi, som "længe har stået relativt stærkt herhjemme" identificeret ved navne som "Katzenelson,... Hem,... Engelsted & Mammen" og ved tidsskrifter som "Psyke & Logos, Udkast og i særdeleshed..nærværende tidsskrift" (p. 6). Artiklen vil gerne dokumentere, at almenpsykologien generelt og denne danske udgave specielt ville have gavn af empirisk spædbarnsforskning udført i overensstemmelse med kravet om operationaliserbar empiri.

Det pudsige er imidlertid, at den her omtalte danske almenpsykologi klarer frisag efter at være konfronteret med de forskellige empiriske undersøgelser af forfatteren selv og andre, mens forskellige andre almenpsykologiske mainstreams bliver hårdt ramt, og disse andre mainstreams bæres af en empirisk forskning, der i langt højere grad end den danske lever op til artiklens operationaliseringsfordring. Derfor kunne man få den lumske mistanke, at den danske almenpsykologi klarer frisag i kraft af lødighed i teoretisk henseende, mens fremmede mainstreams fældes grundet manglende lødighed her, samtidig med at en emsig bestræbelse i retning af kun at ville garnere sig med operationaliseret empiri er et tvivlsomt forehavende. Selvfølgelig bør man altid foretage empiriske studier med operationaliserede begreber, hvor som helst det lader sig gøre. Som bestræbelse er det en fordring som fortjener respekt i vor metier. Uenigheden består overfor påstanden om, at empirien kun kan nås gennem operationalisering, og at det er her almenpsykologiske konfrontationer har deres eksklusive arena. I det følgende skal disse indledningsvis betragtninger underbygges lidt mere udførligt.

Lad mig starte med at vise, at artiklens seks "tekniske beviser" frikender den danske almenpsykologi, mens de samtidig dømmer andre mainstreams, der er langt mere "operationaliseringsfikserede" end den danske.

Første "tekniske bevis": Gennem en lang række undersøgelser, der begrebsmæssigt skelner mellem objekters spatiotemporale- og egenskabsbetingelser, sætter artiklen side 27 sin lid til, at de første har primat over de sidste. Det passer som fod i hose med Mammens (1983) pointer angående den menneskelige sans. Hans pointer er opbygget på formalvidenskabelige (altså ikke empirisk videnskabelige) argumenter, og Mammens pointer klarer altså frisag, mens en lang række traditionelle empirisk videnskabeligt opbyggede opfattelser forkastes i siderne frem til side 27.

Andet "tekniske bevis": På side 29 konstateres det, "at Spelke er på linje med Mammen...., når hun understreger vigtigheden af, at kunne udpege og siden følge partikularier i tid og rum - uden først at kende de pågældende partikulariers kvalitative identitet". På side 30 hedder det at "Spelkes argumentation er imidlertid ikke blot baseret på logiske argumenter, men trækker også på viden, der er tilvejebragt gennem hendes empiriske studier af spædbørns omverdensforståelse..." Javel; men når Spelke og Mammen når samme indsigt via henholdsvis empirisk- og formalvidenskabelig metode, kan man jo ikke fremhæve den ene på den andens bekostning. PK kunne jo ligeså godt bebrejde Spelke for manglende formalvidenskabelig basering, i stedet for som her indirekte at bebrejde Mammen hans manglende empiriskvidenskabelig basering.

Tredje "tekniske bevis": På side 31 citeres Fry for i 1996 at have formuleret en forkert opfattelse vedrørende børns fonemkultivering. Fry hævder, at børn i løbet af opvæksten bliver stadigt mere sensitivt diskriminerende overfor modersmålets fonemer; men Werker og andre har imidlertid bekræftet den opfattelse, som i øvrigt virker både intuitivt rigtig, og som jeg også mener alle i den danske almenpsykologi direkte og indirekte antager, at børn i starten af livet er sensitivt diskriminerende overfor alle fonemer, som overhovedet findes i menneskesprog, hvorefter de efterhånden mister denne kapacitet overfor fonemer, der ikke findes i modersmålet. Denne rigtige opfattelse harmonerer nemlig med den empiriske kendsgerning, at små børn har lettere ved at lære fremmedsprog uden accentfejl end større børn og voksne. Frys opfattelse er altså kontraintuitiv i forhold til almindelige, usystematisk tilegnede erfaringer. Det fremgår ikke af artiklen hvilken metode Fry har anvendt for at nå den opfattelse, der publiceres i 1996, og jeg ved det ikke. Under alle omstændigheder tilhører Fry ikke den danske almen psykologi.

Fjerde "tekniske bevis": Med afsæt i Wittgensteins spekulative filosofiske metode vises det side 32ff at Rosch' meget empirisk baserede forskning vedrørende børns begrebsindlæring er dybt problematisk. Mandler har imidlertid empirisk baseret foretaget korrektioner af Rosch, der harmonerer bedre med Wittgensteins spekulationer. Dette kan næppe ses som et afgørende "bevis" til fordel for empirisk metode på bekostning af filosofisk spekulativ. I øvrigt kan man her foretage et lille hjertesuk. Den danske almenpsykologis egen Franz From har allerede i 1940'erne på rent spekulativt grundlag problematiseret begrebet "superordinate level" ved at dele dette i hans terminologi universalianiveau op i identialia og generalia.

(From, 1951). Denne sondring kæmper nutidige forskere på forskellige måder med at genopdage og genindføre i kognitionsforskningen, kan man se.

Femte "tekniske bevis": På side 40 kan det med baggrund i Siegler's undersøgelse publiceret i 1996 fastslås at den "sår...tvivl om den tese, at børns kognitive udvikling generelt og restløst skulle kunne simuleres ved hjælp af et konnektionistisk netværk." Jamen, det har Mammen jo allerede i 1980'erne bevist på formalvidenskabeligt grundlag. (Mammen, ibid.), og den ganske danske almenpsykologi har konstant sunget med på omkvædet.

Sjette "tekniske bevis" er ganske underfundigt. På side 44 lærer man at Meltzoff i 1995 har publiceret et forskningsresultat som viser, "at 18 måneder gamle børn forstår andres intentioner". I konteksten er det klart, at det forstår ældre børn og voksne selvfølgelig også.

I slutningen af 70'erne og begyndelsen af 80'erne lavede jeg en række empiriske undersøgelser med det formål at dokumentere, at mennesker er i stand til at observere intentioner hos andre mennesker. Resultatet heraf blev min doktorafhandling publiceret i (Schultz, 1988) og forsvaret samme år. Jeg var i denne forskning på konfrontationskurs med to forskningstraditioner, der på mange måder levede side om side som hund og kat; men som alligevel var forbrødrede om en ganske klar almenpsykologisk påstand. Den gik ud på, at mennesker ikke kan observere andre menneskers intentioner veridikalt, hvorfor disse ikke kan godkendes som empirisk gyldige data. De to forskningstraditioner tog hver sin konsekvens af denne enighed. Den ene tradition, fænomenologerne eksemplificeret ved From (1953), havde undersøgt, hvorledes mennesker oplever andre menneskers intentioner. Konklusionen var, at vi mennesker under observationen af andre menneskers adfærd tillægger eller konstruerer disse andre menneskers intentionelle liv, og disse konstruktioner mangler således veridikalitet. Hvis jeg som forsøgsperson mener at kunne se, hvad en anden person er ude på, skulle der altså være tale om, at jeg tillægger eller konstruerer denne intentionalitet på min egen fantasi regning, uden at der er tale om, at jeg med objektiv gyldighed kan registrere en sådan "subjektiv tolkning" som empirisk datum. Den anden tradition, behaviouristerne/etologerne, tog en anden konsekvens af enigheden med fænomenologerne. De forbød simpelt forskere at registrere de intentioner, som de iagttag hos deres forsøgskaniner, og det var med den begrundelse, at intentionsbeskrivelser som empiri betragtet unddrager sig operationaliserbarhedskriteriet.

Behaviourister/etologer kunne selvfølgelig aldrig i deres empiriske forskning undersøge, om forskere rent faktisk kognitivt kan observere intentioner hos andre objektivt korrekt, for deres metode forbød denne problemstilling; men hvordan klarede fænomenologerne eksemplificeret ved From (ibid) denne hurdle? Det blev simpelt hen klaret ved at forevise forsøgspersoner en adfærd, som reelt var meningsløs, og som derfor ikke indeholdt den intentionalitet, der normalt er i andres adfærd. Faktisk fuldstændig svarende til det trick, som man bruger i projektive tests. Normalt er der objektive gestalter i verden omkring os, og mennesker kan se dem på alle de

måder, som ikke mindst PK's artikel så fornemt viser; men hvis man viser mennesker en objektivt set ustruktureret blækklat, vil alle iagttagerpåstande om gestalter i blækklaten være subjektive konstruktioner uden veridikalitetskvalitet. I mine forsøg foreviste jeg forsøgspersoner reel adfærd med sædvanlig intentionalitet og kunne dokumentere, at mennesker rent faktisk magter at observere den empirisk, og det er da fint, at dette resultat støttes af Meltzoff.

Konklusionen efter denne undersøgelse af artiklens seks "tekniske beviser" må for det første være, at den danske almenpsykologi gennem sine varierede former for metodik har opnået indsigter, som i hvert fald ikke modsiges af PK i kraft af hans basering i operationaliserbar empiri. For det andet må man konstatere, at ringe spekulation ofte fanger forskere i forskningstraditioner med masser af empiriske undersøgelser af operationaliseret art; men hvor den ringe kvalitet i spekulation forhindrer, at empirien kan slå hul på spekulative fejlopfattelser. Den danske almenpsykologi indeholder formalvidenskabelige bevisførelser, empiriske observationer som sjældent er operationaliserede suppleret med spekulative, filosofiske metoder, og denne psykologi ser da ud til at klare sig ganske pænt.

Der skal ikke herske tvivl om, at empirien er afgørende instans i forskning og dermed også i psykologisk forskning. Kan man desuden i visse tilfælde med mening gøre brug af operationaliseret empiri, skal man selvfølgelig gøre det. Kravet om operationaliserbarhed under alle omstændigheder er imidlertid problematisk, og problemet kommer i virkeligheden fra en filosofisk antagelse, der er forkert, og som det intentionelle liv kan eksemplificere.

Fejltagelsen blev begået så tidligt som i 1820'erne af filosofen Comte. (Se f.eks. Schultz, 1988, p. 28) Han antog, at menneskers psyke og derved også deres intentioner var lavet af to objektivt eksisterende substanser; nemlig deres krops biologi og deres kulturs (uskrevne som skrevne) love. Disse to substanser definerede for Comte hver deres videnskab; henholdsvis biologien og sociologien. Disse to videnskaber skulle så ifølge Comte forfølge deres erkendelsesstræben med sædvanlig videnskabelig metodik, som netop er den operationaliserede empiriske.

For det første blev der ikke i Comtes videnskabelige system plads til en psykologi; men vigtigere i vor sammenhæng; der kan for det andet ikke i den af ham definerede "sociologi" udelukkende arbejdes med operationaliseret empiri. Her tog han simpelt hen fejl. Denne "sociologi" er nemlig nødt til at observere den intentionelle substans i kulturers uskrevne som skrevne love, og det kan kun gøres, når man forsøger at se den i menneskers opførsel og sproglige udsagn.

Nu er det imidlertid sådan, at Comte i høj grad ramte plet hvad "biologien" angår. Derfor klarer nutidig psykologi, der søger sammenhænge mellem det psykiske og kroppen sig også relativt godt med en metodik, der fordrer operationaliseret empiri. Den psykologi, der søger sammenhænge mellem det psykiske og kulturen har imidlertid ondt ved at følge Comtes metodiske konklusion. Som alle ved, er nutidig psykologi med interesse i psyke-kultur sammenhængen i gang med at afsløre meninger i menneskers sproglige udsagn, og disse meninger tilhører i høj grad det intentionelle liv.

Comtes konklusion angående "sociologien" er simpelt hen forkert; men det er meget lettere for os at se det, end det var på Comtes tid. Vi lever nemlig i en tid, hvor uskrevne og skrevne love hele tiden parlamenteres. I dagligdagen forhandler vi uskrevne love gennem palaver, og i parlamentet parlamenteres der om de skrevne. Comte anså utvivlsomt uskrevne og skrevne love som ligeså "naturgivent urokkelige" som kroppens biologi, hvorfor de kunne studeres med sædvanlige naturvidenskabelige metoder; men vi ved, at han tog fejl, for for os er det indlysende, at disse love er konsekvenser af menneskelig intentionalitet.

I nutiden er det let at se spøgelset fra Comtes filosofi. Trods Comtes pessimisme har man alligevel forsøgt at lave en psykologisk videnskab i rummet mellem biologi og sociologi; men psykologien har det med at knække over i to dele, der trækkes i retning af de to sidstnævnte videnskaber. Biologiinspirerede psykologer lovsynger operationaliserede empiriske metoder i deres stræben efter at blive toppen af biologien, mens sociologiinspirerede psykologer lovsynger diskursanalyser for at menneskeliggøre/individualisere bunden af sociologien.

Hvis almenpsykologer forfalder til en af de to tendenser, får vi på sigt med en almen psykologi at gøre, der enten bliver et beskedent psykisk vedhæng til biologien eller et sprogligt, parlamenterende ukropsligt psykisk vedhæng til sociologien. Hvis almenpsykologien imidlertid gør det den bør gøre, vil den på sigt med en flerhed af metodiske tilgange stræbe efter at få den objektive sammenhæng mellem de to tendenser beskrevet, for derved at få objektive kendsgerninger om det psykiske liv beskrevet.

Hermed skulle påstanden om artiklens videnskabsteoretiske fejl være indløst, for min påstand er selvfølgelig, at artiklen advokerer for at fastlåse psykologien i den biologistiske tendens; men hvorfor kan denne fejl desuden anklages for at rumme en ideologisk fare?

Det kan den, fordi artiklens påstand om, at kun operationaliseret empiri kan tilvejebringe objektiv viden om det psykiske, afgrænser sig fra den problematik, som intentionalitetsaspektet ved menneskepsyken rummer. I demokratier, hvor store dele af vor psykiske natur skabes gennem vor intentionalitet, er det vigtigt at medtænke denne bestanddel af psyken i psykologien. I samfund med urokkelige, "naturlovsagtige" uskrevne og skrevne love derimod, kan man med større ret se bort fra denne bestanddel. Derfor er en almenpsykologi, der metodisk afviser at beskæftige sig med intentionalitet og dennes påvirkning af det psykiske liv, altid ideologisk truet af konservatisme som indiskutabel forudsætning og afgrænsning.

Dybest set anklager jeg vistnok artiklen for at rumme en underfundighed: Når sådan en som Meltzoff i 1995 via operationaliseret empiri, som forbyder intentionalitetsbeskrivelser som data, kan påvise, at mennesker og børn helt ned til 18 månedersalderen kan observere intentionalitet hos andre, hvorfor i alverden skal denne kapacitet da afvises som anvendelig i empiriske databeskrivelser?

Litteratur:

- From, F:(1951): *Drøm og neurose*. Kbh: J.H. Schultz Forlag (2. udgave udg. 1964)
- From, F:(1953): *Om oplevelsen af andres adfærd*. Kbh: Busck.
- Mammen, J:(1983): *Den menneskelige sans*. Kbh: Dansk Psykologisk Forlag
- Schultz, E:(1972): *Psykoanalytisk fortolkning og hermeneutik*. Kbh: Akademisk Forlag
- Schultz, E:(1988): *Personlighedspsykologi på erkendelsesteoretisk grundlag*. Kbh: Dansk Psykologisk Forlag